

This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.

Ovaj rad dostupan je za upotrebu pod međunarodnom licencom Creative Commons Attribution 4.0.

ŠTOKAVSKI OTOCI U SRCU GORSKOGA KOTARA

MIRJANA CRNIĆ NOVOSEL: *ŠTOKAVSKI IKAVSKI
GOVORI U GORSKOME KOTARU*

Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 2019.

Velike dijalektološke ekspedicije u prvoj polovici 20. st., poput Ivšićeva opsežnoga istraživanja kajkavskoga terena, uglavnom su zaobilazile prostor Gorskoga kotara. Takva je praksa dovela do toga da se taj geografsko relativno mali i slabo naseljeni dio Hrvatske počeo u jezičnome svjetlu percipirati kao zahtjevan teren, a u nedostatku pouzdane građe donošene su nerijetko i posve oprečne interpretacije njegove predmigracijske dijalektološke pozadine. Kao nasljeđe mutne povijesne slike, tendencija oprečnih stavova nije zaobišla ni suvremene opise goranske jezične zbilje. Početkom 60-ih godina fokus istraživača polako se mijenja i sela Gorskoga kotara postaju sve češće predmetom svekolikoga znanstvenoga interesa, ne samo lingvističkoga. Na koncu drugoga desetljeća 21. st. rezultat je ohrabrujući, pa čak i poticajan za istraživače drugih neistraženih enklava na prostoru Hrvatske: Gorski

kotar danas je dijalektološkim istraživanjima dobro pokriven, posebice na razini fonologije i morfologije, a veliku je ulogu u tome odigrala i najnovija monografija posvećena jednome segmentu goranske tronarječnosti – štokavskoj ikavštini.

Knjiga Mirjane Crnić Novosel *Štokavski ikavski govori u Gorskome kotaru* objavljena je 2019. u nakladi Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Nastala je na temelju njene doktorske disertacije obranjene 2015. godine. Kao što i sama autorica uvodno apostrofira, u tome četverogodišnjemu periodu istraživanja je nastavljeno, građa proširena, a spoznaje i zaključci razvedeni do najsitnijih detalja. Knjiga je koncipirana u 8 velikih cjelina, od čega se prve tri odnose na uvodna poglavlja, teorijske, metodološke i kontekstualne prirode, posljednje tri cjeline odnose se na zaključna promišljanja, uključujući vrlo informativan popis literature, dok su

središnja dva poglavlja, ujedno i najobimnija, posvećena fonološkoj i morfološkoj analizi odabranih govora. A ti su odabrani govori mjesni govori Mrkoplja, Sungera i Liča.

Izuzev mjesnoga govora Mrkoplja koji je zbog svoje dvoslojnosti „izazivao zanimanje jezikoslovaca od 19. stoljeća sve do danas” (str. 36),¹ o štokavskome ikavskome identitetu preostalih dvaju govora dosad se u literaturi govorilo tek uzgređice, uglavnom pri sintetskim opisima narječja u cjelini ili u sklopu prikaza prostiranja štokavskoga ikavskoga dijalekta (gdjegdje u literaturi imenovanoga i kao zapadni dijalekt). Mogli bismo bez ustezanja reći i da se njihovo prisustvo na za-

padnome dijelu Gorskoga kotara gotovo podrazumijevalo, a sve spoznaje o njima sažimale su se iz Finkina rada iz, sada već gotovo davnašnje, 1977. Prva etapa istraživanja za potrebe spomenute disertacije provedena je u razdoblju od 2008. do 2012. godine, što znači da je nakon tridesetak godina Mirjana Crnić Novosel prva pristupila sustavnome proučavanju dotad slabo poznatih govora Sungera i Liča, te dopunila spoznaje prethodnikâ o čakavsko-štokavskoj koegzistenciji u mjesnome govoru Mrkoplja.

Uz *Uvod*, oba su preostala uvodna poglavlja, i drugo i treće, zasićena raznovrsnim podatcima. U tekstovima drugoga poglavlja jednostavna naslova – *Gorski kotar* – saznajemo prvo o povijesno-demografskome kontekstu analiziranoga govornoga području, pri čemu je akcent, očekivano, stavljen upravo na podrijetlo govornika ovih triju neautohtonih govora. Kako je gorskokotarsko područje u predmigracijskoj eri bilo obilježeno kajkavsko-čakavskim suživotom, nekolicina autora prošloga stoljeća okušala se u rekonstrukciji migracijskoga puta i u pokušaju utvrđivanja postojbine goranskoga štokavskoga stanovništva, što ikavskoga, što pak ijekavskoga koje je naselilo istočnije goranske predjele. Posljedično, razvilo se nekoliko disparatnih tumačenja. Crnić Novosel sve ih izlaže, a u zaključnome dijelu

¹ Kao neumorni istraživač niza govora na prostoru zapadne Hrvatske, Rudolf Strohal osvrnuo se početkom prošlog stoljeća i na mjesni govor Mrkoplja. Premda su se kasnije njegova zapažanja pokazala kao nerijetko znanstveno neutemeljena, ipak ga kao velika entuzijasta, ali i začetnika istraživanja goranskih govora, valja spomenuti. Mrkopalj je potom istraživao 70-ih godina, najviše predanim zalaganjem Božidara Finke, a potom mu se u novije vrijeme okrenula i Iva Lukežić. U suautorstvu sa Silvanom Vranić, autorica knjige, Mirjana Crnić Novosel, objavila je 2008. godine rad o mrkopaljskim fonološkim obilježjima, temeljen na njenu istraživanju za diplomsku radnju, obranjenju 2006., što svjedoči da je autoričin interes za goranske štokavske ikavce ušao već u respektabilno, drugo desetljeće. Bibliografski podatci ovdje navedenih referenci mogu se pronaći u popisu literature analizirane monografije.

monografije, vidjet ćemo kasnije, uz pomoć analize jezičnoga materijala (ne zanemarujući i povijesne izvore) približit će se izvjesnim polazišnim točkama štokavskih ikavaca. Ti su ikavski govori smješteni u zaokruženju drugih, neštokavskih govora, o čemu se piše u sljedećim redcima ovoga poglavlja. Kao što je već uvedno spomenuto, literatura o gorskokotarskim mjesnim govori- ma u novije je vrijeme dosegla zavidnu brojku naslova, neki su od tih govora istraženi na više razina, a o nekima saznajemo tek osnovna obilježja. Unatoč tomu, autorica je iz takve široke ponude izvukla najvažnije osobine svih gorskokotarskih sustava te ih usustavila koncizno i po načelu svrsishodnosti. Klasifikacija goranskih govora, odnosno tronarječnost terena prikazana je na razini dijalekata i poddijalekata i zemljovidom (str. 39).

Kao u drugome, i trećemu su poglavlju, naslovljenu *Štokavsko narječje*, podatci podastrijeti na način da mogu poslužiti i kao kompendij u nastavi dijalektologije: ekstrahirana su glavna obilježja štokavštine, ocrtane granice njena prostiranja, a autorica se, osim toga, ne libi niti iznošenja oprečnih stavova u diobi štokavskih govora i priklanjanja jednoj od teorija (poput iznošenja stava o odnosu štokavskoga i torlačkoga narječja, str. 42). Imajući opet kompletan uvid u bibliografiju, na

kraju ovoga poglavlja u zasebnome potpoglavlju iscrpno donosi obilježja novoštokavskoga ikavskoga dijalekta, uz skicu područja koje ti govori obuhvaćaju. S obzirom na to da se govori- ma Mrkoplja, Sungera i Liča u knjizi ne pristupa izolirano, već u kontekstu njihove pozicije u sastavu cjelokupnoga dijalekta, takve uvedne podatke valja shvatiti komparabilno, a njihov će značaj naročito doći do izražaja pri donošenju zaključaka o podrijetlu goranskih ikavaca. Izuzme li se štokavski zetski govor Peroja, zanimljivo je spomenuti i da se na dijalektološkim kartama hrvatskoga jezika ističe upravo Lič kao najzapadniji štokavski punkt na tlu zapadne Hrvatske. On je prostorno jugozapadno isturen i u odnosu na preostala dva govora, govora Mrkoplja i Sungera, što neće biti slučajno, kako će u nastavku knjige pokazati i dijalektološka analiza.

Kumulativna fonološka analiza goranskih štokavskih govora provedena je u četvrtome poglavlju. Inventari vokalâ, konsonanata i prozodema prikazani su prema sličnome obrascu: uz popis jedinica iz svakog se govora donosi niz potvrda. Njihova je vrijednost i u leksičkome pogledu, što je rezultat prikupljanja građe metodom snimanja slobodnoga govora, bez zadanoga broja tipiziranih pitanja. Odsječci o distribuciji i realizaciji vokalâ i kon-

sonanata ponešto su drugačiji jer se gradi u njima pristupa uzročno-posljedično, sa stalnim osvrtom na druge sustave novoštokavskoga ikavskoga dijalekta. Takav tip opisa nužno usložnjava sam zadatak, no on je ujedno i poželjan, budući da fonološki opisi nisu samodostatni i da se upravo ovakav pristup u novije vrijeme preferira, kako bismo bogatstvo hrvatskoga jezika mogli sagledati u cjelini.

Dok u pogledu vokalizma među trima govorima nema odstupanja koja bi bila razlikovna (veća zastupljenost ekavizama u mjesnome govoru Sungera ne promatra se kao klasifikacijski kriterij, već kao dokaz štokavsko-čakavske interferencije u tome govoru), na konsonantskome planu u prvom se redu ističe dioba prema odrazu općeslavenskih skupova *st', *sk', *zd' i *zg'. Upravo su ti odrazi „podijelili novoštokavce ikavce u Gorskome kotaru na štakavce (u Liču) i ščakavce (u Mrkoplju i Sungeru)” (str. 104). Osim toga, kao kriterije nižega ranga izdvojiti ćemo ovdje još dvije konsonantske karakteristike. Prva je status fonema *h* koji je dobro očuvan u mjesnim govorima Mrkoplja i Sungera, dok je u govoru Liča u početnim i dočetnim položajima izgubljen, a u medijalnoj poziciji uglavnom supstituiran fonemima *v*, *j* (*ajdūk, kūvat, būja*). Druga osobina na kojoj ćemo zastati tiče se statusa

-l na dočetu riječi ili sloga. I prema tome kriteriju izdvaja se govor Liča kao punkt s najmanje čakavskih upliva (*-l > -(j)a*), u Mrkoplju se dočetno *-l* realizira dvojako, i neizmijenjeno i vokalizirano, dok za mjesni govor Sungera preinaka *-l > -V* nije svojstvena. Govor Liča se, nadalje, izdvaja i naglasnim osobinama. Premda su za sva tri punkta utvrđeni novoštokavski naglasni sustavi s četiri naglasne jedinice i zanaglasnom duljinom, u govorima Mrkoplja i Sungera opservirane su i pojedine neštočakavske naglasne značajke, poput silaznoga naglasaka izvan početnoga ili jedinoga sloga u većem broju primjera. Upravo su te 'iznimke' bile razlogom da se u starijim radovima i na starijima kartama ova dva govora čak proglaše čakavskima (str. 119). Promatrajući ih danas kroz prizmu dijalekata u kontaktu, teško je apodiktički uvrstiti ih u ovaj ili onaj hijerarhijski viši sustav. Kako je riječ o kontaktološkim fenomenima, najizglednijim se čini da ih možemo smatrati i čakavskima, ako im se pristupa iz genetske perspektive, i štokavskima, u svjetlu strukturalnoga pristupa. Na tome tragu operira sa zaključcima i autorica prikazane studije. Iako oba 'sporna' govora obrađuje u okviru novoštokavskoga ikavskoga konteksta, nakon razrade najvažnijega klasifikacijskoga kriterija – akcentatskoga – na koncu zaključuje: „(...)

no fonetskim obilježjima naglasnih jedinica te kraćom i nesustavnom zanaglasnom duljinom ovi su sustavi ipak bliži čakavskim naglasnim sustavima, napose onima u susjednim gorskokotarskim čakavskim punktovima” (str. 119).

Peto je poglavlje posvećeno morfološkom opisu i metodološki strukturirano prema uvriježenim uzusima morfoloških opisa mnogih drugih organskih govora. Opisane su promjenjive i nepromjenjive vrste riječi. Dotaknut ćemo se ovom prigodom samo nekoliko crtica iz opisa imenica. Nakon tabličnoga prikaza distribucije nastavaka prema vrstama i rodovima, slijedi mnoštvo primjera za svaki pojedini padež. Vrijedi istaknuti da je uz svaki nastavak ponuđena i njegova diakronijska pozadina, a posebna potpoglavlja dobili su oni nastavci koji čine alijetetnu razinu štokavskih morfoloških obilježja: nastavak u genitivu množine imenica svih triju rodova te sinkretizam nastavaka u DLI množine. Očekivano, i ovdje mjesni govor Sungera odstupa od pretpostavljene paradigme pa tako štokavski *-a* u G mn. m. r. u njem nije ovjeren. U svima trima govorima nije ovjeren ni inovativni tip ujednačavanja množinskih padeža, već je sinkretizam uveden starijim nastavcima. No, komparacijom s morfološkim sustavima drugih štokavskih ikavskih govora autorica

zaključuje da je ta osobina proširena diljem dijalekta. Na koncu, opis imenica završava potpoglavljem u kojem se analizira naglasak u nekih padeža.

Saževši provedenu analizu na najvažnije točke i sagledavši spoznaje koje su iz toga proistekle, Mirjana Crnić Novosel u *Zaključku* iznosi svoje viđenje domovine predaka goranskih štokavskih ikavaca. Prema svim pokazateljima, pouzdano se može utvrditi da su i štakavski govornici mjesnoga govora Liča i šćakavski govornici mjesnih govora Mrkoplja i Sungera podrijetlom iz južnijih krajeva, iz prostorâ koje i danas nastanjuju govori fizionomije posve slične fizionomiji goranskih ikavaca.

Zadnje poglavlje čine ogledi govora snimljeni u svima trima punktovima. Duh starine i nostalgije kojim odišu ponuđeni tekstovi u ovoj knjizi neminovno otvara apetite i za leksikografskom obradom građe koja je nasušno potrebna ne samo goranskoj, već i cjelokupnoj hrvatskoj dijalektologiji. Autorici u amanet, nadamo se, i od srca priželjkujemo.

Leksička pitanja povlače dalje i druge, šire konotacije. Više od 120 godina proteklo je od Radićeve poznate *Osnove za sabiranje i prikupljanje građe o narodnom životu*, no u trenutku u kojem živimo nematerijalna baština došla je ponovno u

žiju zanimanja doista različitih profila konceptata i profila istraživača. Međutim, o potrebi promicanja važnosti očuvanja nematerijalne kulturne baštine, posebice njene jezične komponente, mnogi samo govore, a djeluju tek nominalno. S druge strane, autorica knjige *Štokavski ikavski govori u Gorskom kotaru* svjesno živi tu baštinu i, u vremeni ma nesklonima radu humanistâ, i dalje ustrajno ulaže svoju životnu energiju u razgranate rukavce kulturnih aktivnosti. Knjiga je napisana prema najstrožim kriterijima dijalektološke struke i kao takva predstavlja vrhunsko znanstveno štivo. Ali, njena vrijednost tu ne prestaje. Već po samoj naslovnici

dade se naslutiti da je među korice utkan život goranskoga čovjeka i da autorica prema tome životu gaji poseban odnos. Simbioza znanstvenoga diskurza i neprikrivene emocije prema goranskom zavičaju rezultirala je tako sjajnim djelom koje će, uz vjernu goransku publiku, svoju namjenu i svoje čitatelje zasigurno naći daleko izvan geografskih i društvenih okvira Gorskoga kotara. Djelo je to koje je pokazalo da su ovi mjesni govori, uz svu geografsku izoliranost, izumiranje konzervativnih govornika i sve druge nedaće što prate hrvatske ruralne govore, odista važni kamenčići za šire razumijevanje šarolika mozaika hrvatske štokavštine.

Marina Marinković